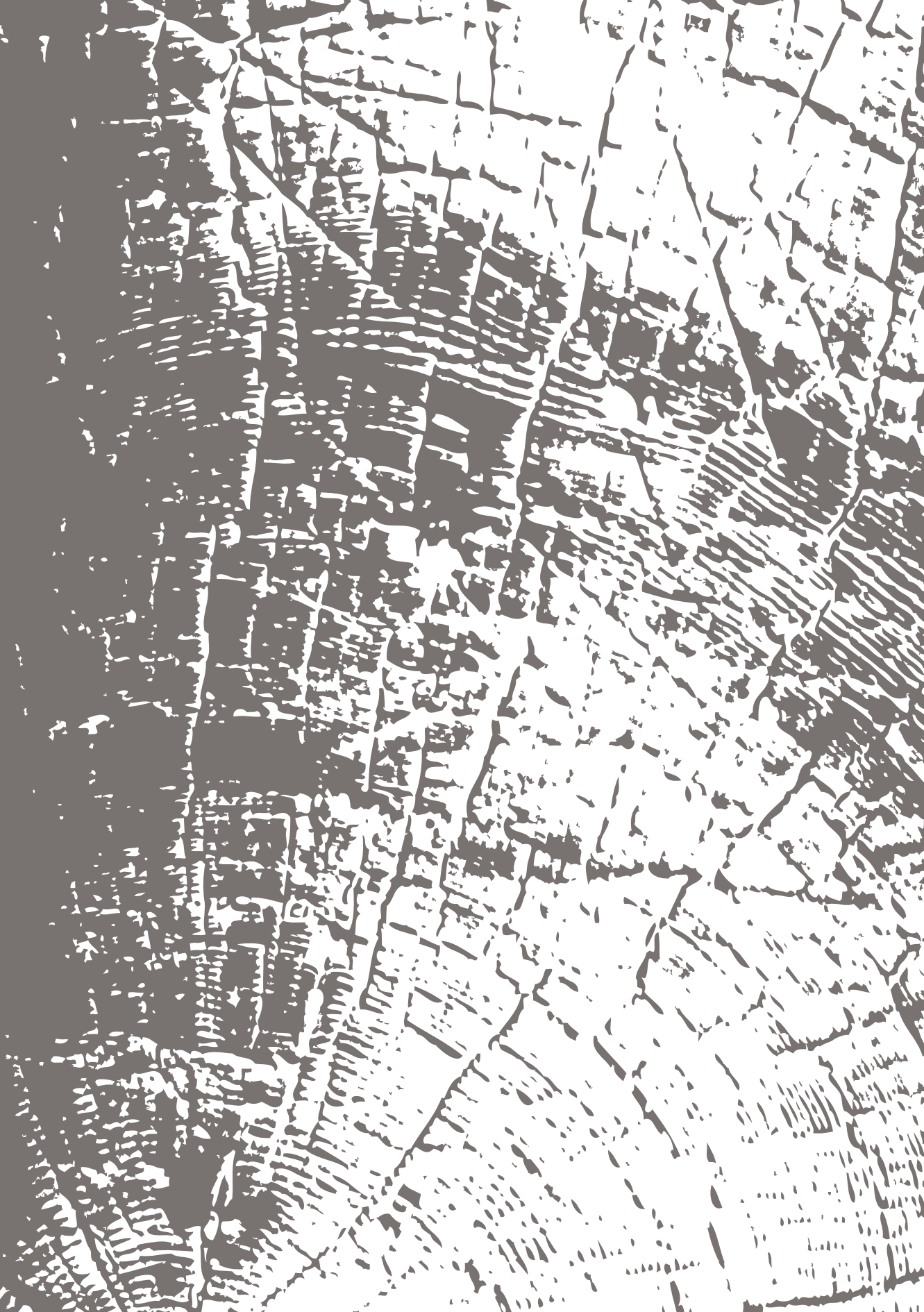

*Architektura
drewniana
Wooden
architecture*

*Małgorzata
Skowrońska*

Architektura drewniana

*Wooden
architecture*

Gminy Czarny Dunajec | The Commune of Czarny Dunajec

Wydawnictwo Artcards
Artcards Publishing House
Czarny Dunajec | Chochołów
2014

Drewno z uczuciem

5

Drewno
z uczuciem
Wood with
affection

Drewno nie jest bezduszne. Domy z drewna mają niezaprzeczalny klimat. Są bliskie naturze, ekologiczne i zdrowe dla mieszkańców. Zanim zalaliśmy świat betonem, to właśnie drewno było budulcem, z którego powstawały domy. Te z płazów przeżywają swój renesans. Buduje się z nich nie tylko jednorodzinne budynki, ale też pensjonaty i restauracje. Stąd ta popularność? Kontakt z surowym drewnem i ciepło wnętrza domu stworzonego w tej technologii nie ma sobie równych. Zainteresowanie taką architekturą, podsyćane dodatkowo modą na góralszczyznę, powoduje, że niemal w każdym zakątku Polski można znaleźć chatę stylizowaną na góralską nutę. Inną sprawą jest ocena tego rodzaju przeniesień w oderwanym od Podhala kontekście kulturowym i krajobrazowym. Takim, co tu dużo mówić, nie zawsze udanym eksperymentom, sprzyja technologia (łatwość demontażu i ponownego złożenia domu). To dlatego chaty góralskie można spotkać także w Niemczech, Francji czy USA.

Wracając do źródeł architektury drewnianej nie można pominąć gminy Czarny Dunajec. Górską, klimatyczną i widokową. To tylko kilka z określeń, na jakie zasługuje ziemia czarnodujanecka. Atmosferę podkreśla położenie na pograniczu dwóch krain historyczno-etnograficznych – Orawy (na zachodzie) i Podhala (na wschodzie). Położenie na styku kultur ma swoje plusy: mieszanka kulturowa owocuje ciekawymi przedsięwzięciami, a bliskość innych regionów powoduje, że Czarny Dunajec jest doskonałym miejscem handlowo-usługowym i turystycznym.

Gmina leży w południowej części województwa małopolskiego, w powiecie nowotarskim. Tworzy ją 15 sołectw, których obszar zajmuje około 217 kilometrów kwadratowych:

Chochółów

Chochółów, Ciche, Czarny Dunajec, Czerwienne, Dział, Koniówka, Odrowąż, Piekielnik, Pieniążkowice, Podczerwone, Podszkle, Ratułów, Stare Bystre, Wroblówka, Załuczne. Znana jest nie tylko z zabudowy historycznej, jaką spotykamy we wsi Chochółów, ale także współczesnej. Ten album jest opowieścią o drewnianej architekturze z Czarnego Dunajca i okolic. W publikacji znajdują się zdjęcia najcenniejszych, najładniejszych i najciekawszych pod względem architektonicznym zabytkowych oraz współczesnych domów drewnianych. Nieodłącznym elementem tego pejzażu są także obiekty sakralne – je także pokazujemy.

Wood with affection

Wood is not soulless. Wooden houses have an undeniable atmosphere. They are close to nature, eco-friendly, and healthy for the occupants. Before we flooded the world with concrete, it was wood that had been the building material for the construction of houses. The ones made of logs are experiencing their revival. Not only detached buildings, but also guest houses and restaurants, are being built from wood. Where does this popularity come from? Contact with raw wood and the warmth of the interior of a house constructed with this technology are unmatched. The interest in such architecture, additionally fueled by the craze for highland culture, causes nearly every corner of Poland to have a highland-style house. Another issue is the evaluation of such transfers as regards the culture and landscape that are unconnected with Podhale. Such, frankly speaking, not always successful experiments, are favored by technology (the ease of dismantling and reassembly of the house).

That is why highlander cabins can be found in Germany, France, and the USA. Going back to the sources of wooden architecture, the commune of Czarny Dunajec cannot be overlooked as it is mountainous, atmospheric, and picturesque. These are just a few expressions that the land of Czarny Dunajec deserves. The atmosphere is spiced up by the fact that it is situated on the border of two historical ethnographic lands, namely, Orava (in the west) and Podhale (in the east). The location at the meeting point of cultures has its advantages: cultural mix results in interesting undertakings, and the proximity of other regions means that Czarny Dunajec is an excellent place for trade, service, and tourism. The commune is situated in the southern part of Małopolska, in the Nowy Targ county. It is formed by

Chochółów ➤

15 village council offices, which take an area of about 217 square kilometers: Chochółów, Ciche, Czarny Dunajec, Czerwienne, Dział, Koniówka, Odrowąż, Piekielnik, Pieniążkowice, Podczerwone, Podszkle, Ratułów, Stare Bystre, Wroblówka, Załuczne. It is known not only for historical buildings, which we can encounter in the village of Chochółów, but also contemporary architecture. This album is a story of the wooden architecture of the areas surrounding Czarny Dunajec. The publication contains photos of the most precious, most beautiful, and most interesting, in terms of architecture, historic and contemporary wooden buildings. Religious buildings are an inherent element of this landscape, so they are also presented.

Część I
Part I

Historia

History

Od szałasu do pałacu

13

Historia
History

Budownictwo drewniane na Podhalu swoimi początkami sięga XVII i XVIII wieku, gdy na tym terenie pojawili się osadnicy. To pasterze owiec budowali pierwsze koliby kamienne przykryte dachem z desek. Z czasem wyparły je szałasy krokwiowe. Jak twierdzą historycy architektury, mniej więcej od końca XVIII wieku szałasy pasterskie mają konstrukcję krokwiową opartą na ścianach wieńcowych. Taka konstrukcja zapewniała ochronę przed hałnym. Nie bez znaczenia było też to, że można ją było szybko rozebrać i przenieść w inne miejsce wypasu zwierząt. Początkowo takie pasterskie szałasy były zamieszkiwane tylko podczas lata. Dlatego nie przykładano za dużej wagi do uszczelniania ścian czy budowy komina. Ściany opierały się na kamieniach ustawianych w narożnikach szałasu. Dwuspadowy dach trzymał się na ścianach szczytowych dzięki poziomym belkom zwanym „ślęgami”. To na nich mocowano pokrycie dachowe z gontów lub dranic. Dach od strony zewnętrznej wzmocniano podłużnymi żerdziami. Na nich umieszczano kamienie, by dociążyć konstrukcję, która bez takich zabiegów zostałaaby zerwana podczas silnego wiatru. Dachy sochowe – jak twierdzą znawcy – o słupach stojących wprost na ziemi zniknęły na początku XIX wieku. Wyparły je solidne domy, w których można mieszkać przez wiele lat. Do rozwoju architektury drewnianej przyczynił się bardzo wysoki poziom umiejętności ciesielskich, jakie posiadali miejscowi (nazywano ich budarzami). To właśnie oni wraz z gazdą (właścicielem) decydowali, jak taki góralski dom ma wyglądać. Tradycja nakazywała, by dom prawie zawsze budować oknami na południe (na godzinę 11). To reguła na Podhalu. Wyjątki, jakie się pojawiają, np. front skierowany

na wschód lub południowy wschód, wynika przede wszystkim z ukształtowania terenu. Czasami też zmianę orientacji budynku wymuszała funkcja. Po prostu sklep czy karczma powinny być skierowany licem do drogi. Najpopularniejszy typ zabudowy na tym terenie to zagroda winkłowa: chałupa i budynki gospodarskie ustawione są w stosunku do siebie pod kątem prostym. W ten sposób chroniono się przed wszędobylskim wiatrem. Inny typ zabudowy to działki siedliskowe (Witów, Chochołów): zagrody są zsunięte do siebie, ogrodzone z jednej strony domem, z drugiej plecami domostwa sąsiadującego, z trzeciej budynkiem gospodarskim, z czwartej potokiem. Charakter podhalańskiej architektury zmienił się, gdy na południe Polski zaczęli przyjeżdżać kuracjusze i turyści (przejście z gospodarki pastersko-rolniczej na kurortową). Zmienił się układ zagospodarowania działek, a wejścia do chałup przeniesiono na północną stronę. Rozrastająca się zagroda przybrała formę zamkniętego z trzech stron obejścia. Kolejna zmiana ma związek z zagęszczaniem (domy i pensjonaty budowano na coraz mniejszych działkach). Ograniczony dojazd i potrzeba „pokazania się” (tak, tak potrzeba promocji to nie wymysł współczesnych czasów) powodują, że front budynku pojawia się od zachodu. Jednak mit gazdowania (wszystko skupia się wokół ziemi) wciąż trwa. Nawet w latach 60. i 70. XX w., góralskie domostwa, rozbudowane i z innymi funkcjami, orientację miał południową, a wszystkie budynki (dom mieszkalny i zabudowania gospodarcze łączył wspólny dach). W 1877 roku w Zakopanem powstała Szkoła Przemysłu Drzewnego, przekształcona później w Zespół Szkół Budowlanych ze specjalizacją budownictwa regionalnego. Dziś na Podhalu widać renesans tradycji góralskiego budownictwa, ale przetworzonego tak, by spełniało wymagania współczesnego człowieka. W samej technologii niewiele się zmieniło, choć cieśle sięgają po nowoczesne urządzenia. Zdarza się, że zdobnictwo i forma budynku zatracają jednak proporcje, a architekci (czasami samodzielnie, a czasami zmuszeni przez inwestorów tworzą wręcz drewniane pałace) szukają inspiracji w stylach obcych tym terenom. Tym ważniejsze jest pokazywanie tradycyjnego budownictwa i odnajdywanie w nim proporcji, form,

Chochołów

From a shack to a palace

Wooden architecture in the Podhale region dates back to the 17th and 18th c., when settlers first appeared in the area. Sheep shepherds built the first stone shelters roofed with boards in the mountains. Over time, they were replaced by rafter shelters. As architectural historians say, approximately from the late 18th c., shepherds' huts had rafter structure based on interlocking log cabin walls. Such a construction provided protection against the *halny* wind. Not without significance was also the fact that it could be quickly dismantled and moved to another location of grazing animals. Initially, these shepherd huts were inhabited only during the summer. Therefore, not too much importance was attached to sealing the walls and the construction of a chimney. The walls were leaning against stones placed in the corners of the shack. The gable roof remained on the gable walls thanks to horizontal beams called *ślegi*. Shingle or batten roofing was placed on them. The roof was reinforced with longitudinal poles from the outside. Stones were placed on them to load down the construction, which, without taking such actions, would have been torn off during strong wind. Transom bar roofs – as experts say – with poles standing directly on the ground disappeared in the early 19th century. They had been replaced by solid houses that could be inhabited for many years. A very high level of carpentry skills that the locals (called *budarze*) presented contributed to the development of wooden architecture. They, together with *gazda* (hill farmer), decided how the highlander house should look like. Tradition dictated that the house should almost always be built with its windows to the south (at 11 o'clock). This is the rule in Podhale. Exceptions that occur, e.g., the front facing east or southeast, are primarily due to topography. At times, an alteration in the

Chochółów

orientation of the building was forced by the function. Simply speaking, a shop or tavern should be directed with its front to the road. The most common type of a building development in the area was *winklowa* (corner) farmstead: the cottage and farm buildings were positioned at right angles in relation to one another. In this way, people protected themselves against the all-pervasive wind. Another type of a building development was a plot settlement (Witów, Chochółów): farmsteads are pushed together, fenced on one side by the house, on the next side by the back of the adjacent house, on the third by a farm building, and on the fourth by a stream. The nature of the Podhale architecture changed when resort visitors and tourists started coming to the south of Poland (transition from agriculture and shepherding to resorts). The layout of plot management changed, and the entryways to the

cottages were transferred to the northern side. The growing farmstead took the form of a farmyard enclosed on three sides. The next change has to do with densification of the plots (houses and guest houses were built on smaller and smaller plots). Limited access and the need to “show off” (indeed, the need for promotion is not an invention of the modern times) cause the front of the building to appear from the west. But the myth of landowning (everything being focused around the land) is still ongoing. Even in the 1960s and 1970s, highlander houses, expanded and with new features, were south-oriented and all the buildings (the residential house and farm buildings) were joined by a common roof. In 1877, in Zakopane, the Wood Industry School was established, later transformed into the Construction School Complex specializing in regional building. Nowadays, in Podhale, you can observe a revival of the tradition of highland construction, but it is processed so that it meets the requirements of the modern man. The technology itself hasn’t changed much, though carpenters reach for modern devices. Sometimes the ornamentation and the form of the building, however, lose their proportions and architects (sometimes on their own and at times compelled by investors) create, virtually, wooden palaces and seek inspiration in styles foreign to these lands. The more important it is to demonstrate the traditional construction and to identify its proportions, form, and ornamentation that harmonize with the landscape.

*A contemporary
wooden house
in Czerwienne
Górne*

*Współczesny dom
drewniany.
Czerwienne
Górne*

Część II
Part II

Chata
The highlander
góralaska
cabin

Chocholów

Chochotów. Such
large logs are
rarely used today

Chochotów. Dziś
z tak dużych płazów
rzadko się buduje

Unikaty

Tradycyjne przykłady budownictwa podhalańskiego w gminie Czarny Dunajec zachowały się w kilku wsiach. To przede wszystkim Chochotów ze swoją unikatową zwartą zabudową. A także Witów, gdzie budowano domy dla letników zwane „krzyżówką”. We wsi Ciche występują chaty dwuizbowe z wyższych 6–7 płaz (budowano je na początku XX w.). Typowy dla podhalańskich domów, które można zobaczyć na terenie gminy Czarny Dunajec, jest dach dwuspadowy kryty gontem. Szczyty szalowane są deskami (na ogół pozbawionymi ozdobnych wiatrówek). Niewielkie drzwi prowadzą do sieni. Na zewnątrz nad drzwiami znajduje się daszek wsparty na dwóch słupach. To ganek. W domach zamożniejszych gospodarzy ganek jest bardziej wysunięty, a po prawej i lewej jego stronie ciągną się wzdłuż całej długości frontowej ściany werandy. W Cichem występuje również typ domów bogato zdobionych w stylu zakopiańskim z gankiem, oszklonym balkonem i facjatą. W latach 60. XX w. na tych terenach pojawił się nowy typ wieloizbowego piętrowego domu. Budowanego często na „pokaz”. Jak odnotowują historycy, w tym czasie górale mają kłopoty ze zdobyciem dobrej jakości drewna. Dlatego z płazów budują tylko białą izbę, czarna powstaje z trotówki. By ukryć gorszą część, pojawia się moda na okładziny – przypominające parkietowe klepki ułożone w jodełkę. Bywało, że pomysłowość i wyobraźnia budorzy podpowiadała inne wzory. W tych smutnych, komunistycznych czasach na domach zamiast gontu pojawia się też eternit, a po przełomie w 1989 r. blacha. Na szczęście tę niebezpieczną modę mamy już za sobą, a mieszkańcy tych terenów coraz częściej sięgają po stare technologie i wracają do gontu.

Chochotów
Uprising Museum
was set up in
this old cottage

W zabytkowej
chałupie urządzono
Muzeum Powstania
Chochotowskiego

Curiosities

Traditional examples of highland buildings in the commune of Czarny Dunajec have been preserved in several villages. It is, above all, Chochotów with its unique dense building development. As well as Witów, where houses for summer visitors called *krzyżówka* were built. In the village of Ciche, there are two-room cottages with 6–7 higher logs (they were built in the early 20th century). The shingled gable roof is typical of the Podhale houses that can be seen in the commune of Czarny Dunajec. The gables are shuttered with boards (generally devoid of decorative *wiatrówki*). A small door opens into the hallway. Outside the door, there is a canopy supported by two pillars. It is the porch. In affluent hosts' homes, the porch is more protruding and the right and left sides thereof are extending along the entire length of the front wall of the veranda. In Ciche, there are also types of houses richly decorated in the Zakopane style with a porch, glassed balcony, and a dormer. In the 1960s, in these areas, a new type of multi-room storey house emerged. Frequently, people built 'for show.' As historians note, at that time, highlanders had trouble getting wood of good quality. Therefore, log beams served to build only the white room, the black one was formed from the cheaper *trotówka*. To conceal the inferior part, a fashion appears for lining reminiscent of parquet planks arranged in a herringbone pattern. It happened that the ingenuity and imagination of *budorzy* suggested them other patterns. In those sad, communist times, asbestine tiles also appeared on houses instead of shingles, and after the end of 1989, metal sheets. Fortunately, this dangerous vogue is already behind us, and the residents of these areas are turning to old technologies to a greater extent and return to shingles.

Wooden home furnishings,
Chochołów Uprising Museum
exhibition

Drewniane wyposażenie domu –
ekspozycja w Muzeum Powstania
Chochołowskiego

Izba, siyń i wyska

Taka prawdziwa góralska chałupa – jak pisze Józef Kapieniak w „Rodzie Gąsieniców” – zbudowana była „z olbrzymich bali – płazów których pięć wystarczało, by izby były wysokie jak w pańskim dworze. Mocno osadzone w węglach już sto lat opierała się zwycięsko zakusom halnych wiatrów kurniaw i ciężarowi osiadłych na dachu śniegów. Bale ścięte pewnie gdzieś w górnych partiach regli ilością słoï dowodziły swego chwalebnego wieku, a skręceniem ich wiekowej walki z dujawicami przy ostrym klimacie i marnym pożywieniu ze skalnej gleby”. Góralskie domy w większości wybudowane są na planie prostokąta. Ich wielkość zależy od właściwości budulca, uzdolnień cieśli i przede wszystkim zasobności portfela inwestora. Tradycyjny dom z tego terenu (nazywamy „Izbom”) składa się z dwóch pomieszczeń: izb czarnej i białej. Pierwsza, obszerna i okopcona dymem wydostającym się z paleniska, była kuchnią i sypialnią dla całej rodziny, także dla małych zwierząt. Drugiej – gościnnej, bogato zdobionej – używano latem. To tutaj przechowywano wszystkie rodzinne skarby i zapraszano gości. W międzywojniu, gdy rozkwitła turystyka zimowa, białe izby zaczęto ogrzewać. Wszak turysta, który dutkami płacił, w zimnie siedzieć nie chciał. Izby rozdzielala sień (gwarowe „siyń”) – połączenie z pomieszczeniami było luźne, od pola wstawiano drewniane drzwi. Na bazie jednotraktowej chałupy pojawiają się kolejne typy zabudowań. Dodawane są kolejne pomieszczenia, zmniejszano sień, adaptowano przestrzeń nad izbami, dobudowywano schody na piętro. Tak powstaje dom dwutraktowy. Jego bryła jest rozwinięciem tradycyjnego układu chałupy, przystosowanym do nowych potrzeb. W skrócie: taki dom jest połączeniem dawnej chałupy z willą w stylu witkiewiczowskim. Chałupa zwiększa

Chochotów
Uprising Museum
exhibitionEkspozycja
Muzeum Powstania
Chochotowskiego

swoją szerokość, do izb dobudowywane są komory od strony północnej, ewentualnie zachodniej. Już pod koniec XIX w. górale budują domy specjalnie dla letników (miały zazwyczaj cztery izby): z gankami przed frontowym wejściem, z większymi oknami, wyższymi drzwiami. Na poddaszu pojawił się pokój zwany po góralsku „wyskom”. Większość starych budynków, które dziś możemy oglądać w gminie Czarny Dunajec, była wielokrotnie modernizowana i rozbudowywana. Te jedno i dwutraktowe budowano do końca lat 50. XX w. Potem nadszedł czas na „czwórki” (po góralsku „ćwórki”). To próba zaadoptowania typowego domu miejskiego do budownictwa na Podhalu – tak powstają domy od lat 60. XX wieku.

Izba, siyń, and wyska

Such a true highland cottage – as Józef Kapieniak wrote in his book *Ród Gąsieniców* – was built “of huge logs, *plazy*, five of which were enough for the rooms to become as high as in Lord’s court. Firmly embedded in the corner joints, it had already been a century of victoriously defying the designs of mountain wind blizzards and the weight of snow settled on the roof. Logs cut probably somewhere in the upper *regle* with their glorious age proved by their annual growth, and through twisting their age-long fight with snowstorms during harsh climate and poor diet of rock soil.” Highland houses are mainly built on a rectangular plan. Their size depended on the characteristics of the building material, the carpenter’s knack and, above all, the wallet of the investor. The traditional house from this region consists of two rooms (we call *izbas*): the black and white ones. The first one, vast and blackened by the smoke coming directly from the hearth, was both the kitchen and bedroom for the whole family, even for small animals. The second one – living room, richly decorated – was used in the summer. It is here that all the family treasures were stored and guests were invited. In the interwar period, when winter tourism flourished, highlanders began to heat white rooms. After all, a tourist who paid with *dutki* (banknotes), did not want to sit in the cold. The rooms were separated by a hallway (*siyń*). The connection with the rooms was loose as only a wooden door was inserted from the outside. On the basis of the one-bay cottage, more types of buildings appeared. Additional rooms were added, the hallway reduced, the space above the rooms was adapted, stairs leading to the upper floor were added. This creates the two-bay house. Its shape is an extension of the traditional layout of the cottage, adapted for new needs. In short, such a house is a combination of the old cottage with the Witkiewicz-style villa. The cottage increases

▲ Restauracja
w Chochółowie
Czarny Dunajec ➤

▲ A restaurant
in Chochółów

its width, compartments are added to the rooms on the north side, optionally on the west side. As early as the end of the 19th century, highlanders started building houses specifically for summer visitors (these typically had four rooms): with porches in front of the entrance, bigger windows, higher doors. In the attic, a new room appeared called *wyska*. The majority of the old buildings that we can see today in the commune of Czarny Dunajec have been repeatedly modernized and expanded. Those one- and two-bay had been built until the late 1950s. After that, it was time for 'fours' (*ćworki*). This is an attempt to adapt to the typical urban house of the buildings in the Podhale region. Houses have been created in such a way since the 1960s.

Chochołów

Tradycyjny dom góralski sadowiono na kamieniach wkopanych w ziemię, podpierających narożniki. Gdy trzeba było wyrównać podłoże, układało się płaskie kamienie na glinie lub wapnie, a przestrzeń pomiędzy wypełniano drobnym kamieniem i gliną. Powstała lukę wykorzystywano na piwnicę, która była sklepioną komorą zbudowaną z płaskich kamieni. Z czasem zaczęto stosować podmurówki, a piwnice stają się większe i murowane. Można do nich wejść z sieni. W góralskich willach, które wymagają mocniejszego posadowienia, pojawia się podmurówka ze szkarpowymi ścianami. W „czwórkach” ściany i fundament to mur kamienno-betonowy. W budynkach, które chcą uchodzić za eleganckie, kamienie wmurowane w fundament stają się dekoracyjną okładziną.

Chochołów

A traditional highlander house was settled on stones dug into the ground, supporting the corners. Once it was necessary to even out the ground, flat stones were placed on clay or limestone, and the space between was filled with small stones and clay. The resulting gap was used as a basement, which was a vaulted chamber constructed of flat stones. Over time, underpinnings came into use and basements became larger and made from bricks. These could be accessed from the hallway. In highland villas, which require a stronger foundation, there is an underpinning with buttress walls. In 'fours,' the walls and the foundation are a wall of stone and concrete. In buildings that want to be seen as elegant, stones embedded in the foundation become decorative lining.

Odrowąż

Ratułów

Ratułów

Odrowąż

Czerwienne Bachledówka

Chochołów

Powała w góralskich chatach ma złożoną konstrukcję z *sosrębów* i *sosrębików*. *Sosręby* to grube belki biegnące przez środek izby. Na nich leżą porzecznice *sosrębiki*, czyli belki pułapowe związane z wersalikami czołowymi. W ostatnich belkach wzdłużnych zaczopowane są krokwie. Władysław Matlakowski, lekarz i badacz kultury podhalańskiej, pisze: „dach prawdziwie góralski zawsze i wszędzie jest w szczycie łamany” i „chałupa góralska odznacza się niezwykle szeroką strzechą”. Góralskie chaty zazwyczaj kryte są gontem. Zdarzało się krycie słomiano-gontowe lub słomiano-dranicowe. Zawsze natomiast na gont przeznaczano najlepsze drewno.

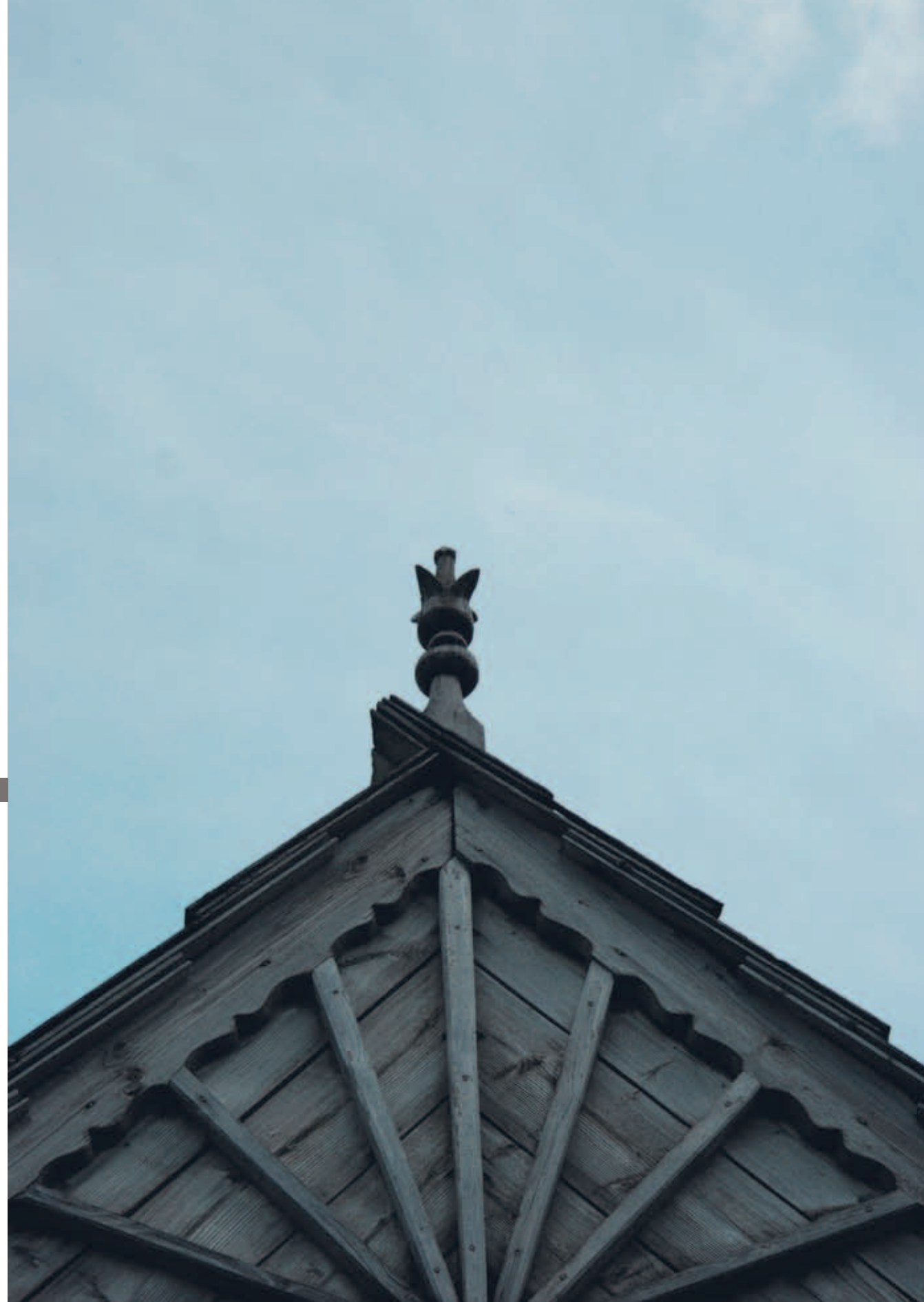

Chochołów

The ceiling in highland cottages has a complex structure with *sosręby* and *sosrębiki*. *Sosręby* (crossbeams) are thick beams running through the middle of the room. On them, there are transverse *sosrębiki* (ceiling support beams). Rafters are plugged in the final longitudinal beams. Władysław Matlakowski, a physician and researcher of the Podhale culture, wrote: “a truly highlander roof anytime and anywhere is broken in the gable” and “the highland cottage has an incredibly wide thatch.” Highland cottages are usually covered with shingles. Sometimes, hay-shingle or hay-lath roofing could be found. While the best wood was always put aside for shingles.

Chochotów

Chochotów

Chochotów

Chochółów

Ważną rolę w domach podhalańskich pełni detal architektoniczny zazwyczaj bogato zdobiony. Drzwi, okna, sosreby, szalowane szczyty, pazdury, a później też ganki i werandy oraz balkoniki są zdobione góralską ornamentyką. Jedną z najbardziej przyciągających wzrok części domu są drzwi – to tak zwane „cyrklowe dźwierze” (znane np. z Chochółowa). Ich przód zazwyczaj składa się z profilowanych deseczek ułożonych w różne wzory geometryczne. Charakterystyczne dla Podhala są promienie słońca. Obok zabudowań typowych dla tego terenu istnieje świat małej architektury drewnianej. To bramy, płoty, zadaszenia studni czy nawet psie budy. Nawet przy tych niewielkich formach ważna jest ornamentyka.

Piekelnik

A significant role in the Podhale homes is fulfilled by architectural detail, usually richly ornamented. Doors, windows, crossbeams, clapboard gables, *pazdury* (roof ridge decoration pins), and later also porches, verandas, and balconies were decorated with highland ornamentation. One of the most eye-catching parts of the house is the door, the so-called *cyrklowe dźwierze* (known, among others, from Chochółów). Its front generally consists of profiled slats arranged in various geometric patterns. Rays of the sun are characteristic of Podhale. Besides buildings typical of this area, there is a whole world of decorative landscape elements. These are gates, fences, covers over wells, or even doghouses. Even with these minor forms, ornamentation is important.

Chochołów

Chochołów

Chochołów

Chochołów

Chochotów. Dom z jednej jedli One-fir house (Chochotów)

An example
of wooden
decorative
structures

Przykład
małej
architektury
drewnianej

Drzwi
w Chochołowie

A door
in Chochołów

A well. Odrowąż Studnia. Odrowąż

Brama. Ratulów A gate. Ratulów

Stare Bystre

W zagrodzie góralskiej musiała być sopa. To połączone ze sobą tzw. boiskiem obora i stodoła. Cechą charakterystyczną tego budynku gospodarczego jest duży wypust dachu (okap), pod którym można wykonywać czynności gospodarskie podczas niepogody. Wielkość zależała od zamożności gazdy. Dodawano do niej jaty, sopki. Dobrego gospodarza poznawało się po tym, że jego sopa była równie dobrze zbudowana jak dom. Prowizorek nie uznawano. Dziś budynki stylizowane na sopę najczęściej mają funkcje komercyjne (karczmy, restauracje, sklepy).

Odrowąż

A highland farmstead had to have a *sopa*. These are the stable and the barn together, interconnected by the gated area of the so-called *boisko*. The characteristic feature of this farm building is a large protrusion of the roof (eaves), under which farm activities can be performed during bad weather. Its size depended on the wealth of the hill farmer. *Jaty* and *sopki* (annexes) were added to it. A good farmer could be recognized by the fact that his *sopa* was equally well-built as his house. Makeshifts were not accepted. Today, buildings stylized as *sopas* usually have commercial functions (taverns, restaurants, shops).

Płazy

Płaza – element składowy ściany, pierwotnie przełupywany i wyprawiany siekierą później cięty wzdłuż rdzenia. Z zewnątrz naturalnie okrągły, korowany w miejscach styku. Długość tych belek odpowiada długości i szerokości domu. Rozmiary każdej z izb wahały się od 4,5 do 6,5 m szerokości i 4,5 do 7 m długości. Odstęp między izbami to szerokość sieni: 2,4 do 3 m. Na zrąb jednej izby potrzeba było około 40 belek.

W Chochołowie często spotyka się chałupy zbudowane z tak wielkich płaz, że wystarczy ich 4–6, by uzyskać pożądaną wysokość ściany. Przeciętny zrąb liczył w starym typie budownictwa góralskiego 10 belek.

Dlaczego nie buduje się z cienkich płazów?

Chodzi przede wszystkim o:

- zmniejszenie liczby szpar powstających na styku budowanego zrębu;
- usztywnienie samego zrębu poprzez;
- zmniejszenie ilości węglów;
- stworzenie gładkiej powierzchni ściany wewnątrz izby;
- unikanie pęknięcia wewnętrznej powierzchni belek;
- możliwość stworzenia bardziej skomplikowanego i przez to szczelnego połączenia tzw. *copy*.

Płazy (logs)

Płaza – a component of the wall in the form of a log originally split and axed, then cut along the core. From the outside, naturally round, barked at the points of contact. The length of these beams corresponds to the length and width of every room, which ranged from 4.5 to 6.5 m in width and 4.5 to 7 m in length. The space between rooms (the width of the hallway) was from 2.4 to 3 m. The log framework for a single room required about 40 beams. In Chochołów, cottages built with such large *płazy* are often found. Only 4–6 are sufficient to achieve the desired height of the wall. The average log framework in the old type of highland architecture was 10 beams.

Why thin log beams are not employed in construction? It is mainly about:

- reducing the number of gaps emerging at the meeting point of the framework under construction,
- stiffening of the framework itself by decreasing the amount of corner joints,
- creating a smooth surface of the wall on the inside of the room,
- avoiding cracks of the inner surface of the beams,
- the ability to create a more complex and, therefore, tighter connection, the so-called *copy*.

*Bacówka.
Czerwienne
Bachledówka*

*Bacówka
między Czarnym
Dunajcem
a Pieniążko-
wicami*

*Bacówka
between Czarny
Dunajec and
Pieniążkowice*

Bacówka.
Czarny Dunajec

Bacówka.
Czarny Dunajec

Czerwienne Dolne

Stare Bystre

Dawniej górale sadzili drzewa, by ochronić zagrody przed silnym wiatrem, burzami, piorunami. Najczęściej były to drzewa liściaste: jesiony, jawory, lipy, brzozy. Ze względu na warunki atmosferyczne i trudną wegetację górale nie sadzili drzew owocowych. Na tych trudnych glebach przyjęły się za to krzewy porzeczek – sadzono je przed domem. Dziś w czarnodunajeckim, jak zresztą w całym podhalańskim krajobrazie, drzewa liściaste przy nowobudowanych góralskich domach prawie się nie pojawiają. Za długo rosną. Zastąpiły je nieznane wcześniej na tych terenach tuje, świerki amerykańskie i krzewy ozdobne.

Odrowąż

Highlanders used to plant trees in order to protect farmsteads from strong winds, storms, lightning bolts. Mostly, these were deciduous trees: ash trees, maples, lindens, birches. Due to weather conditions and difficult vegetation, highlanders did not plant fruit trees. In these difficult soils, currant bushes took root instead. They were planted outside the house. In Czarny Dunajec of today, as in the rest of the Podhale landscape, deciduous trees almost never appear by newly built highland homes. They take too long to grow, hence, they were replaced by thuyas, American spruce trees, and decorative shrubs, previously unknown in this region.

Załużne, Podszkle

Czarny Dunajec

Materiał – drewno

Zalety:

- wytrzymałość na ściskanie, rozciąganie i skręcanie,
- sprężystość,
- łatwość obróbki,
- zdrowotne,
- dekoracyjne walory.

Wady:

- łatwopalność,
- higroskopijność,
- pęcznienie,
- kurczenie,
- nasiąkanie,
- brak jednolitej struktury.

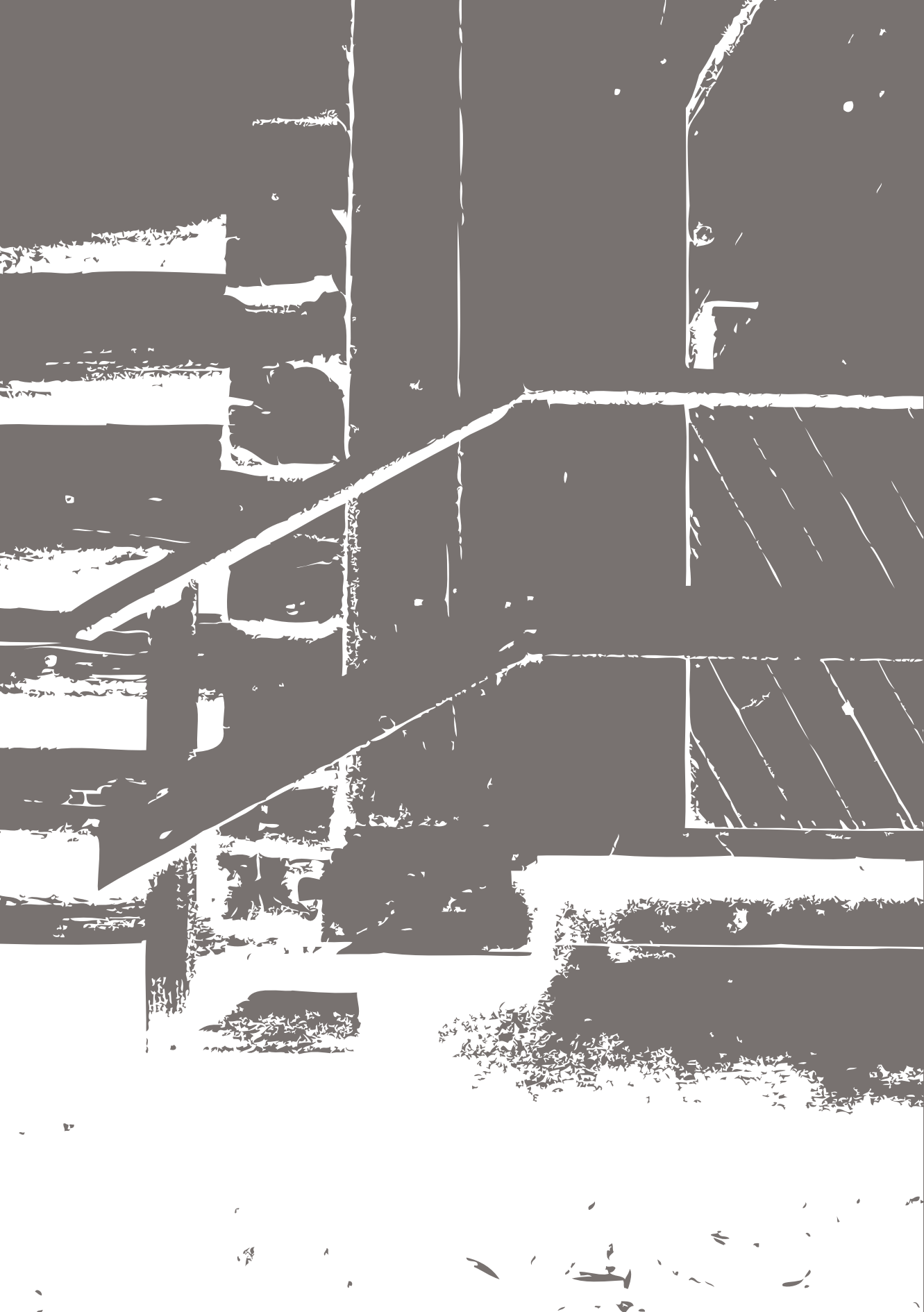
Material – wood

Pros:

- resistance to compression, stretching, and torsion,
- resilience,
- ease of processing,
- health,
- decorative qualities.

Cons:

- inflammability,
- hygroscopicity,
- swelling,
- shrinking,
- absorption,
- lack of a uniform structure.

Część III
Part III

Chochotów

Chochotów

Chochotów

Perta Podhala

Tutejsze drewniane chałupy i zagrody góralskie, zbudowane w starym podhalańskim stylu, pochodzą z przełomu XVIII i XIX wieku i zostały sklasyfikowane przez UNESCO jako zabytki klasy „0”. Większość z nich podlega ochronie konserwatorskiej. Wieś nazywana jest perłą Podhala. To tutaj zachował się historyczny układ zabudowy, prawie w całości wolny od wpływów czasów komunistycznej rzeczywistości. W starej części wsi dominują drewniane chałupy. Miejscowi górale są przywiązani do tradycji – o sędziwe chaty dbają niczym konserwatorzy zabytków. Przed najważniejszymi świętami (przede wszystkim przed Wielkanocą) szorują drewniane ściany wodą z szarym mydłem lub proszkiem. Dzięki takim zabiegom płazy nie ciemnieją i nie grzybieją. Chochotowski rezerwat architektoniczny to typ zabudowy ulicowej. Budynki zwrócone są ścianami szczytowymi do drogi. Domy mają konstrukcję wieńcową z wiązaniami węglów na obłap. Charakterystyczne są dachy przyczółkowe, w większości kryte tradycyjnym gontem. Pod numerem 24 znajduje się „chałupa z jednej jedli”. Dom należy do Anny Styruli, a jego zrębowe ściany wzniesione pod koniec XIX w. wykonano z jednego pnia jodły ściętej na pobliskim wzgórzu Ostrysz. W innej XVIII-wiecznej chałupie (Chochotów 75) mieści się Muzeum Powstania Chochotowskiego – oddział Muzeum Tatrzańskiego.

Chochołów

The Gem of Podhale

The local wooden cottages and highlander farmsteads, built in accordance with the old Podhale style, come from the turn of the 19th century and have been classified as zero-class monuments by UNESCO. The majority of them are under conservation protection. The village is called 'the Gem of Podhale.' It is here that the historic building layout has been preserved, almost entirely free from the influence of the reality of the communist era. In the old part of the village, wooden dwellings are predominant. The local highlanders are attached to their tradition, they care for the venerable cottages like preservationists. Before major holidays (especially before Easter), they scrub the wooden walls with water and hard soap or washing powder. Thanks to such procedures, the logs do not get darker and are not attacked by fungus. Chochołów architectural reserve is a linear settlement. Gable walls of the buildings are facing the road. Houses had the structure of a log cabin with saddle notch corner joints. Dutch gable roofs are typical, mostly covered with traditional shingles. Building no. 24 is the one-fir house. It belongs to Anna Styrcula and its log walls, erected in the late 19th c., were made from a trunk of a single fir tree that had been cut down on the nearby hill called Ostrysz. At no. 75, in an 18th-century cottage, the Chochołów Uprising Museum, branch of the Tatra Museum, is housed.

Chochołów

Chochołów

Chochotów

Chochotów

Chochołów

Chochołów

Chochołów

Chochołów

Chochołów

Chochołów

Część IV
Part IV

Architektura

sakralna

Religious
architecture

Kaplice, kapliczki, dzwonnice

99

Architektura
sakralna
Religious
architecture

Drewniane kapliczki i kościoły z okolic Czarnego Dunajca to część architektonicznego dziedzictwa odziedziczonego po przodkach. Wiele z nich nie przetrwało – strawiły je pożary i zawierucha wojenna (np. kościół w Czarnym Dunajcu, który spłonął 9 listopada 1787 r.). Te, które przeżyły, są niemymi świadkami historii i kunsztu mistrzów ciesielskich. Najciekawsze przykłady:

- Dzwonnica z obrazem Matki Boskiej w Koniówce. Dawniej najcenniejszym zabytkiem wsi. Dzwonu z napisem „fulga frange” (z łac., łamie pioruny) oznajmiał pożary, burze. 10 maja 2008 r. dzwonnica spaliła się, a dzwon uszkodził. Jeszcze w tym samym roku dzwonnice z nowym dzwonem i obrazem.
- Kapliczka pod wezwaniem Maksymiliana Marii Kolbego należąca do parafii w Cichem. Wybudowano ją w latach 70. XX wieku.
- Kapliczka przy drodze na Bachledówkę. Zbudowano ją w 1982 r. w stylu góralskim.
- Drewniano-kamienna kaliczka w pobliżu starej kaplicy na Bachledówce. Wzniesiono ją w 1946 r. z inicjatywy Heleny Jarząbek w podziękowaniu za ocalenie życia w czasie przeszukiwań przez wojska niemieckie uli, w których ukryto radiostację.
- Dzwonnica z czasów końca II wojny światowej – Bachledówka.
- Rzeźba drewniana Chrystusa Frasobliwego przy alejce do starej kaplicy na Bachledówkę.
- Kapliczka Matki Bożej z Dzieciątkiem w Pieniążkowicach
- Kapliczka świętego Huberta – Podczerwone.
- Kapliczka Krzyża Świętego z napisem „Jezus Chrystus Deus Homo Vivit Regnaj Imperat M.C.M.J.” – Podszkle.

Czerwienne Bachledówka

Ratułów

- Kaplica pod wezwaniem NMP Matki Kościoła należąca do parafii w Miętustwie – Ratułów.
- Kapliczka Matki Bożej z 1995 r. – Ratułów.
- Kapliczka Krzyża Świętego na drzewie – Stare Bystre.

Chapels, shrines, bell towers

Wooden shrines and churches from the area of Czarny Dunajec are part of the architectural heritage inherited from the ancestors. Many of them did not last, they were devoured by fires and turmoil of the war (e.g., the church in Czarny Dunajec, which burnt down on 9th November, 1787). The ones that survived are silent witnesses of the history and the craftsmanship of master carpenters.

The most interesting examples:

- Bell tower with the image of Our Lady in Koniówka.

Historically, the most valuable monument of the village. Bell with the inscription *fulga frange* (Lat. 'breaks lightning bolts') announced fires, storms.

On 10th May, 2008, the bell tower burned down and the bell was damaged. Later that same year, the bell tower was rebuilt with a new bell and the image.

- The shrine dedicated to Maksymilian Maria Kolbe belonging to the parish in Ciche. It was built in the 1970s.

- The shrine on the way to Bachledówka. It was built in highland style in 1982.

– Wood-and-stone shrine near the old chapel in Bachledówka. It was erected in 1946 at the initiative of Helena Jarząbek in gratitude for saving her life during the searches by German troops of hives, where a radio was hidden.

- Bell tower from the end of the Second World War – Bachledówka.

– Wooden sculpture of Sorrowful Christ by the alley leading to the old chapel at Bachledówka.

- The shrine of Our Lady with the Child in Pieniążkowice.

- The Holy Hubert shrine – Podczerwone.

- The shrine of the Holy Cross with the inscription: *Jezus Chrystus Deus Homo Vivit Regnaj Imperat M.C.M.J.* – Podszkle.

▲ Ratułów
Czerwienne ➤

- Chapel dedicated to the Blessed Virgin Mary Mother of the Church that belongs to the parish in Miętustwo – Ratułów.
- The shrine of Our Lady from 1995 – Ratułów.
- The shrine of the Holy Cross in a tree – Stare Bystre.

Czerwienne Dolne

Czerwienne Bachledówka

▲ Koniówka
Czerwienne Górze ➤

Stare Bystre

Stare Bystre

Chochołów

Stare Bystre

▲ Podczerwone
◀ Koniówka

▲ Czarny Dunajec
Chochołów ➤

Część V
Part V

Nowe domy, *New houses,* stara *old technology* technologia

Ze świerku i jodły

119

Nowe domy,
stara technologia
New houses,
old technology

Materiałem wykorzystywanym do budowy domów na Podhalu jest drewno świerkowe i jodła. W Tatrzańskim Parku Narodowym wyręb jest ograniczony. Dlatego do budowy górale sprowadzają drewno z okolic Babiej Góry i z Bieszczad. Drewno sosnowe z terenów nizinnych nie nadaje się – nazywane jest „drzewem rzadkim” z powodu dużych przyrostów rocznych, przez to jest słabsze od tego zakorzenionego w górach.

Najbardziej pożądane są bale o średnicy około 70 cm. Po wycięciu z kłosa środkowej deski z rdzeniem powstają praktycznie dwa płazy o grubości około 20 cm. Tarcica musi być suszona w warunkach naturalnych przez min. 2,5 roku. Nie jest niczym impregnowana. Jedynym zabezpieczeniem już wybudowanego domu jest coroczne mycie... mydłem lub proszkiem. Współcześnie projektowane domy z bali drewnianych posadowiane są na użytkowych podpiwniczeniach przykrytych płytą żelbetową. Pierwsza belka ściany ułożona jest na warstwie papy zgrzewalnej złożonej na pół. Kolejne warstwy ścian są łączone w narożach za pomocą różnego rodzaju wiązań: zamek podhalański, zamek prosty, zamek węglowy w jaskółczy ogon, nakładka prosta, nakładka prostą dwustronną, jednostronny jaskółczy ogon, na czop, czop cofnięty, zamek francuski. Szpary ścian są „mszone” wełną drzewną w tradycyjny sposób. Technika plecenia warkoczy przekazywana jest z pokolenia na pokolenie. Upychanie ich odbywa się za pomocą nieskomplikowanych narzędzi ciesielskich. Konstrukcja dachu ma układ jętkowy ze względu na użytkowy charakter poddasza. Kąt nachylenia jest tak duży, że nad poziomem mieszkalnym powstają przeważnie dwie kondygnacje. Lokalne prawo na terenach architektonicznie

Technologia
budowy domu
z drewna od
wieków jest
taka sama

The technology of
building houses
from wood has
been the same
for centuries

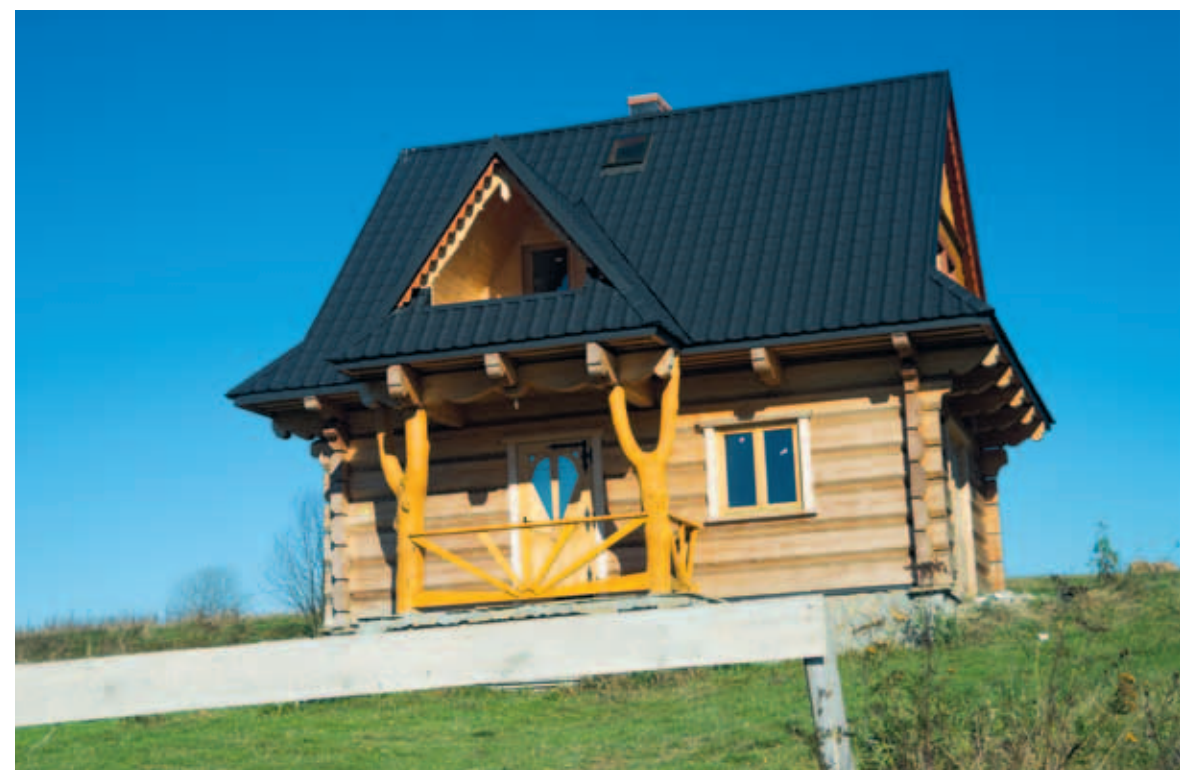

Czerwienne Dolne

chronionych pozwala na budowę maksymalnie trzech kondygnacji, z czego dwie są właśnie w konstrukcji dachu. Tradycyjny dom góralski kryje się gontem. Najlepiej „łupanym” lub „szczypanym”. Taki rodzaj pokrycia powstaje przez ręczne rozłupywanie kawałka grubizny pnia wzdłuż jego włókien. Technika zapewnia bardzo dobrą odporność gontu na wodę, a przy tzw. podwójnym kryciu uzyskuje się dach, który przetrwa 25–30 lat.

From spruce and fir trees

The material used for building houses in the Podhale region is spruce wood and fir trees. Felling is limited in the Tatra National Park. Therefore, highlanders bring wood for building from the area of Babia Góra and the Bieszczady mountains. Pine wood from lowland areas is not suitable – called ‘thin tree’ because of large annual growth – and therefore weaker than that rooted in the mountains. Logs with a diameter of about 70 cm are the most desired. After cutting out a central board with the core from the block, practically two logs of about 20 cm are created. Lumber has to be dried in natural conditions for at least 2.5 years. It is not impregnated. The only safeguard for the already constructed home is the annual washing... with soap or washing powder. Log houses designed nowadays have their foundations on utility basements covered with a reinforced concrete slab. The first beam of the wall is laid on a layer of a heat-weldable roofing membrane folded in half. Subsequent layers of the walls are joined at the corners using various types of bonds: Tatra corner joint, simple joint, dovetail corner, simple overlay, bilateral simple overlay, one-sided dovetail, retracted pin, French corner. Gaps in the walls are “mossed” with cellulose fiber in the traditional manner. Braiding techniques are passed down from generation to generation. Stuffing them is carried out with the use of simple carpentry tools. The collar beam roof originates from the functional character of the attic. The angle of inclination is so great that, over the residential level, two floors are usually created. Local law in the architecturally protected areas allows one to construct a maximum of three storeys, two of which are precisely in the roof structure. The traditional highlander house is covered with shingles. Preferably ‘chipped’ or ‘pinched.’ This kind of coating is

▲ Piekelnik
◀ Czerwienne
Córne

formed by manually splitting a piece of the large timber of the trunk along its fibers. The technique provides a very good resistance of shingles to water, and with the so-called double coating, a roof is obtained that will last for 25–30 years.

Co szkodzi drewnianym domom?

Drewno to dobry materiał budowlany: jest lekkie, łatwe w obróbce, dźwięko- i ciepłochłonne, wszechstronne (wykonuje się z niego więźby, stolarkę budowlaną, meble, itd.). Trudne warunki atmosferyczne nie szkodzą drewnianym domostwom. Niszczą je za to szkodniki, m.in. korniki. Żyją pod korą lub w drewnie – wygryzają pogmatwany system chodników, osłabiając materiał. To owad trudny do zwalczania. Niszczy się go truciznami kontaktowymi.

Jeszcze groźniejszy są dwa gatunki chrząszczy: kołatek uparty i kołatek domowy. Larwy tych owadów drążą w drewnie chodniki. Pozbycie się ich nie jest proste: niszczy się je mechanicznie lub trucizną.

Szkodnikami drewna są też grzyby, przede wszystkim z rodziny podstawczaków (np. właściwy grzyb domowy, huba) – powodują gnicie drewna. Porażone drewno zmienia właściwości mechaniczne i chemiczne, barwę, ciężar właściwy, objętość. Aby nie dopuścić do rozwoju grzybów, impregnuje się drewno środkami grzybobójczymi.

Zagrzybione drewno zmienia kolor – to z drzew iglastych na kolor sinoniebieski. Przyczyną są różne gatunki grzybów workowców z rodzaju *Ceratocystis*. Wytwarzają one w bieli drewna czarne otoczenie. Choroba (tzw. sinica) nie zmienia właściwości technicznych drewna, jedynie jego walory estetyczne. By zapobiec sinicy, trzeba zwalczać korniki roznoszące zarodniki konidialne grzybów i smarować kłody drewna pastą grzybobójczą. Rozwojowi grzybów pasożytniczych sprzyja duża wilgotność otoczenia, odpowiednia temperatura i brak przewiewu powietrza.

What harms wooden houses?

Wood is a good building material: it is light, easy to process, sound- and heat-absorbing, versatile (rafters, woodwork, furniture, etc., are made from it). Wooden farmsteads are not harmed by difficult weather conditions. They are damaged, however, by pests, such as bark beetles. These live under the bark or in the wood – they gnaw a jumbled system of paths, weakening the material. It is hard to combat this insect. It is destroyed with the use of contact poisons. Even more dangerous are two species of beetles: *Hadrobregmus pertinax* and common furniture beetle. The larvae of these insects hollow out walkways in wood. Getting rid of them is not simple: they are eradicated mechanically or with poison.

Fungi also constitute wood pests, primarily the ones from the Basidiomycota family (e.g., *Serpula lacrymans*, polypores), these cause wood to rot. The infected wood changes its mechanical and chemical properties, color, weight, and volume. In order to prevent the development of fungi, wood is impregnated with antifungal agents.

Moldy wood changes its color from that of coniferous trees to a bluish one. The reason is different species of Ascomycetes fungi of the genus *Ceratocystis*. They generate black surroundings in sapwood. Wood disease (i.e., cyanosis) does not change the technical properties of wood, only its esthetic appeal. To prevent cyanosis, you need to combat bark beetles carrying fungal conidia and grease logs with fungicide paste. The development of parasitic fungi is promoted by high ambient humidity, suitable temperature, and lack of airing.

Nowe domy,
stara technologia
New houses,
old technology

Stare Bystre

Nowe domy,
stara technologia
New houses,
old technology

Ciche

Dom na plusie

Zalety drewnianego domu:

– Dom drewniany jest zdrowy. Drewno jest surowcem naturalnym, utrzymującym naturalną wilgotność. Dzięki temu we wnętrzu panuje unikalny, niespotykany w domach wykonanych w innych technologiach, mikroklimat.

– Krótki czas budowy. Składanie domu na placu budowy trwa około trzech miesięcy, przywożonego na plac budowy w pełnej prefabrykacji – kilka dni.

– Mały ciężar. Lekka konstrukcja powoduje, że niższy jest koszt postawienia fundamentów oraz koszt transportu materiałów na budowę.

– Tzw. sucha technologia budowy. Nie ma prac murarskich. Z tego względu nie są potrzebne przerwy technologiczne pomiędzy poszczególnymi etapami prac. Pozwala to skrócić czas budowy i pracować nad konstrukcją również w zimie.

– Łatwa przebudowa i modernizacja. Konstrukcja drewniana ułatwia przebudowę, rozbudowę i modernizację domu (przestawianie ścianek, wymianę czy naprawę instalacji).

– Mała grubość ścian zewnętrznych. Dzięki temu domy mają większą o około 10 proc. powierzchnię użytkową od domów murowanych o takich samych wymiarach zewnętrznych.

– Energooszczędność. Termoizolacyjne właściwości drewna są pięciokrotnie wyższe niż ścian z cegły i betonu.

A house in green numbers

The advantages of a wooden house:

– A wooden house is healthy. Wood is a natural material, retaining natural moisture. This allows the interior to have a unique microclimate, unparalleled in homes built with other technologies.

– Short construction time. Assembling the house at the building site takes about three months, when it is brought to the site in a state of complete prefabrication – a few days.

– Low weight. Light construction lowers the cost of laying foundations and the cost of transporting materials for construction.

– The so-called dry construction technology. There is no bricklaying. For this reason, there is no need for waiting periods between individual stages of works. This allows one to reduce building time and work on the construction in winter as well.

– Easy alterations and modernization. Wooden structure facilitates alteration, development, and modernization of the house (walls rearrangement, replacement, or repair of the installation).

– Thinness of exterior walls. This way, houses have usable space increased by about 10 percent in comparison with brick houses of the same exterior dimensions.

– Energy efficiency. Heat-insulating properties of wood are five times higher than those of brick and concrete walls.

Karol Karcz
builds
wooden
houses

Karol Karcz
buduje
drewniane
domy

Dom z bali trzeba pokochać

Rozmowa z Karolem Karczem, współwłaścicielem firmy budującej drewniane domy z Podczerwonego (Drzewkarcz S.C. Karcz Karol Karcz Józef)

Redakcja: – Budowanie domów z drewna to rodzinna tradycja?

Karol Karcz: – Tak. Budował już dziadek, a potem ojciec.

Dziesięć lat temu firmę przejąłem razem z bratem.

Jaki styl wybierają Pana klienci? Szukają inspiracji na Podhalu?

– Na pewno najpopularniejszy jest styl podhalański, ale też mieszczkański.

Jakie są koszty budowy w tej tradycyjnej technologii?

– Porównywalne z domem murowanym. Bez instalacji i podmurówki, którą klient wykonuje sam, to koszt 2–2,5 tys. za metr kwadratowy. Na korzyść takiej technologii przemawia czas budowy, który nie jest tak długi jak w przypadku tradycyjnego budownictwa.

A co z projektem?

– Klient przynosi własny. Oczywiście musi być to projekt domu w technologii drewnianej. Często korzystają z naszych lokalnych architektów.

Drewniane domy są modne? Jest na nie zapotrzebowanie?

– Zamówień mamy sporo. I to nie tylko z Podhala, ale z całej Polski. Budujemy też na Słowacji. W takim domu trzeba się zakochać. Trzeba wiedzieć, że drewno ma prawo strzelić, skrócić się.

You have to fall in love with the log house

133

Nowe domy,
stara technologia
New houses,
old technology

Interview with Karol Karcz, co-owner of a company that builds wooden houses from Podczerwone (Drzewkarcz, civil law partnership, Karol Karcz & Józef Karcz)

Editor: – Building houses from wood is a family tradition?

Karol Karcz: – Yes. My grandfather was building, and then my father. Ten years ago, I took over the company with my brother.

What style do your clients choose? Are they looking for inspiration in Podhale?

– The Podhale style is definitely the most popular, but also, Bourgeois style.

What are the costs of construction following this traditional technology?

– Comparable to a brick house. Without installation and underpinning, which is done by the client, the cost is 2,000–2,500 per square meter. The benefit of this technology is, above all, the construction time, which is not as long as in the case of traditional building.

What about the design?

– The client brings his own design. Of course, it has to be a wooden house design. They frequently make use of our local architects.

Wooden houses are fashionable? Are they in demand?

– There are many orders. Not only from Podhale, but from the whole Poland. We also build in Slovakia. You have to fall in love with such a house. One should know that wood has the right to crack, twist.

Jan Miętus,
carpenter,
construction
master

Jan Miętus,
cieśla,
mistrz
budowlany

Budujemy jak dawniej

Rozmowa z Janem Miętusem mistrzem ciesielskim z Chochołowa

Redakcja: Czy domy, które Pan buduje różnią się od tych, które budowano dawniej?

Jan Miętus: – Wizualnie się zmieniły, ale technologia jest taka sama. Mamy sprawniejsze narzędzia, ale drewno jest takim materiałem, że trzeba przy nim pracować ręcznie. Dom składa się z płazów – jak dawniej – metodą na obce pióro: bal idzie do bala, a pomiędzy nimi robi się dwucentymetrową przerwę na mszenie, którą kiedyś wypełniano wełnianką, a my dajemy dziś gumową uszczelkę. *Z jakiego drewna Pan buduje?*

– Najczęściej ze świerku, choć zdarza się jodła i modrzew. *Ile drzewo musi rosnać, żeby zostało ścięte na materiał budowlany?*
– Około 100 lat. Z takich drzew wychodzą najlepsze płazy. Mało kto buduje dziś z bali. Najpopularniejsze są półpłazy. Zanim drewno trafi na plac budowy, musi swoje odleżeć, wysuszyć się. Minimum rok. Dopiero potem nadaje się do jakichkolwiek prac. Źle wysuszone, pękałoby i tworzyłyby się szpary. Płazy gotowe do budowy powinny mieć szerokość od 32 cm do 45 cm, długość zależy od ściany. *Jak długo trwa budowa?*

– Domku 25-metrowego około miesiąca. Takiego ponad 100 metrów około dwóch.

A o czym trzeba pamiętać, decydując się na taką technologię.

– O szorowaniu. Raz w roku dom trzeba wyszorować szczotką ryżową i wodą z jakimś detergentem. Dzięki takim zabiegom drewno nie ciemnieje. To nie tylko kwestia wizualna, bo w ten sposób czyścimy też dom z grzybów.

*The same
technology,
but modern
tools*

*Technologia
ta sama tylko
narzędzia
współczesne*

Jaki dach do drewnianego domu?

– W gminie Czarny Dunajec nie można budować domów z dachami płaskimi. Kąt nachylenia musi być pomiędzy 41 a 45 stopni. Taki dach powinien być pokryty gontem, choć wielu decyduje się na blachę.

Jak mieszka się w takim domu?

– Zdrowo. Wystarczy popatrzeć na chochołowian. Taki dom ma przyjazny mikroklimat, łatwo go ogrzać. Same zalety.

Construction like it used to be

Interview with Jan Miętus, a master carpenter from Chochołów

Editor: Do houses that you build differ from those that were built before?

Jan Miętus: – They changed visually, but the technology is the same. We have more efficient tools, but wood is such a material that you have to work at it manually. The house consists of logs – as in the past – using the wood biscuit: a log to a log, and between them we leave a two-centimeter gap for mossing, which was once filled with wool, and today we use rubber gaskets.

What wood do you use?

– Most often spruce, but sometimes also fir and larch.

How long does a tree have to grow to be cut for building?

– Around 100 years. These trees yield the best logs. Very few people use full logs nowadays. Half-logs are the most popular. Before wood goes to the construction site, it has to age, dry. Minimum for a year. Only then is it suitable for any work. Poorly dried, it would crack and create slits. *Płazy* ready for construction should be from 32 cm to 45 cm in width, the length depends on the wall.

How long does the construction take?

– A month for a 25-meter house. If it's 100 meters, around two months.

And what do you need to keep in mind when deciding on this kind of technology.

– About scrubbing. It is best to do it once a year. You have to scrub the house with the use of a scrubbing brush and water with any detergent. Thanks to that, wood does not darken. It's not just a visual matter, because in this way, we also clean the house of mold.

Nowe domy,
stara technologia
New houses,
old technology

*A wooden house
can easily be
dismantled and
reassembled in
another place*

*Drewniany dom
łatwo rozłożyć
i złożyć w innym
miejscu*

What roof for a wooden house?

– In the commune of Czarny Dunajec you cannot build houses with flat roofs. The angle of inclination must be between 41 and 45 degrees. Such a roof should be covered with shingles, though many decide to use metal sheets.

How is living in such a house?

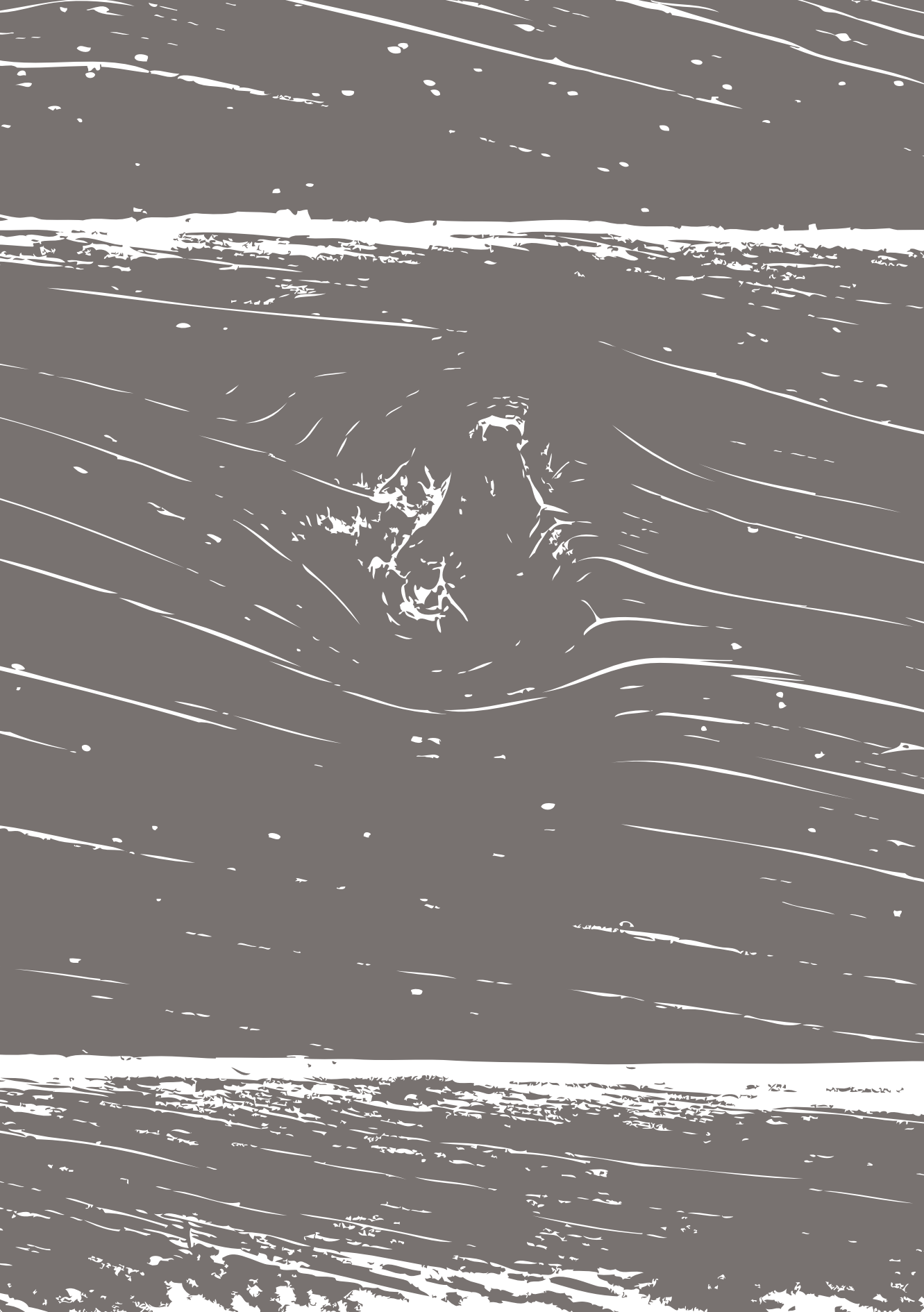
– Healthy. Take a look at Chochołowians. Such a house has a friendly microclimate, it is easy to keep warm. Nothing but advantages.

*Drewniany dom
powstaje bardzo
szybko*

*A wooden house is
constructed very
quickly*

Spis treści | Contents

Drewno z uczuciem 5 | Wood with affection 7

Cześć I: Historia | Part I: History

Od szałasów do pałaców 13 | From a shack to a palace 16

Cześć II: Chata góralska | Part II: The highlander cabin

Unikaty 25 | Curiosities 27

Izba, siyń i wyska 29 | Izba, siyń, and wyska 31

Fundament 34 | Foundation 35

Dach 42 | Roof 43

Detal architektoniczny 50 | Architectural detail 51

Sopa i bacówka 62 | Sopa (shed) and bacówka 63

Zieleń 72 | Greenery 73

Cześć III: Chochółów

Perła Podhala 83 | The Gem of Podhale 85

Cześć IV: Architektura sakralna | Part IV: Religious architecture

Kaplice, kapliczki, dzwonnice 99 | Chapels, shrines, bell towers 101

Cześć V: Nowe domy, stara technologia | Part V: New houses, old technology

Ze świerku i jodły 119 | From spruce and fir trees 121

Dom z bali trzeba pokochać 131 | You have to fall in love with the log house 133

Budujemy jak dawniej 135 | Construction like it used to be 137

Projekt: Architektura drewniana Gminy Czarny Dunajec – publikacja
Project: Wooden Architecture of the Commune of Czarny Dunajec – publication

Tekst i redakcja | Text and editing
Małgorzata Skowrońska

Tłumaczenie | Translation
Katarzyna Gąsior-Kulasiak

Research
Karolina Robotycka

Koncepcja graficzna | Graphic concept
Magdalena Koziak

Skład i łamanie | Typesetting and page makeup
Artcards

Fotografie | Photographs
Sylvia Biernacka
Adam Mółka
Seweryn Puchała

Opieka merytoryczna | Mentoring support
Stanisław Bukowski

Wydawca | Publisher
Artcards
Chochółów 196
34-513 Chochółów

ISBN 978-83-926988-7-6

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich:
Europa inwestująca w obszary wiejskie.
Operacja „Architektura drewniana Gminy Czarny Dunajec – publikacja”
współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach osi 4 LEADER
Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013.
Instytucja Zarządzająca PROW 2007–2013 – Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

European Agricultural Fund for Rural Development: Europe investing in rural areas.
Operation “Wooden Architecture of the Commune of Czarny Dunajec – publication”
co-financed by the European Union under Axis 4 LEADER
Rural Development Programme for the years 2007–2013.
The Managing RDP 2007–2013 – Ministry of Agriculture and Rural Development.